

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҰЛТТЫҚ ҒЫЛЫМ АКАДЕМИЯСЫ» РҚБ

Х А Б А Р Ш Ы С Ы

ВЕСТНИК

РОО «НАЦИОНАЛЬНОЙ
АКАДЕМИИ НАУК
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

THE BULLETIN

OF THE ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF
KAZAKHSTAN

PUBLISHED SINCE 1944

6 (412)

NOVEMBER – DECEMBER 2024

ALMATY, NAS RK

БАС РЕДАКТОР:

ТҮЙМЕБАЕВ Жансейіт Қансейітұлы, филология ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің ректоры (Алматы, Қазақстан)

ҒАЛЫМ ХАТШЫ:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Абай атындағы ҚазҰПУ Педагогикалық білімді дамыту орталығының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

САТЫБАЛДЫ Әзімхан Әбілқайырұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Экономика институтының директоры (Алматы, Қазақстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Әбдіжапар Жұманұлы, экономика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА құрметті мүшесі, Халықаралық инновациялық технологиялар академиясының президенті (Алматы, Қазақстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилян академиясы» ұлттық университетінің кафедра меңгерушісі (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К. Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және менеджмент университетінің кәсіптік білім берудің педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Ләззат Мыктыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), **Н = 3**

БУЛАТБАЕВА Күлжанат Нурымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Б. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Нұр-Сұлтан, Қазақстан), **Н = 2**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар және мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), **Н = 2**

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихевна, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры, (Алматы, Қазақстан), **Н = 3**

«Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясы РҚБ-нің Хабаршысы».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ (Алматы қ.). Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 12.02.2018 ж. берілген

№ 16895-Ж мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік.

Тақырыптық бағыты: *әлеуметтік ғылымдар саласындағы зерттеулерге арналған.*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

Тиражы: 300 дана.

Редакцияның мекен-жайы: 050010, Алматы қ., Шевченко көш., 28, 219 бөл., тел.: 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Қазақстан Республикасының Ұлттық ғылым академиясы» РҚБ, 2024

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

ТУЙМЕБАЕВ Жансеит Кансеитович, доктор филологических наук, профессор, почетный член НАН РК, ректор Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан)

УЧЕНЫЙ СЕКРЕТАРЬ:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

САТЫБАЛДИН Азимхан Абылкаирович, доктор экономических наук, профессор, академик НАН РК, директор института Экономики (Алматы, Казахстан), **Н = 5**

САПАРБАЕВ Абдижапар Джуманович, доктор экономических наук, профессор, почетный член НАН РК, президент Международной академии инновационных технологий (Алматы, Казахстан), **Н = 6**

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), **Н = 2**

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), **Н = 4**

СЕМБИЕВА Лязат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А.Букетова (Караганда, Казахстан), **Н=3**

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Нур-Султан, Казахстан), **Н = 3**

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), **Н=2**

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), **Н = 3**

«Вестник РОО «Национальной академии наук Республики Казахстан».

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан» (г. Алматы).
Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № **16895-Ж**, выданное 12.02.2018 г.

Тематическая направленность: *посвящен исследованиям в области социальных наук.*

Периодичность: 6 раз в год.

Тираж: 300 экземпляров.

Адрес редакции: 050010, г. Алматы, ул. Шевченко, 28, ком. 219, тел. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© РОО «Национальная академия наук Республики Казахстан», 2024

EDITOR IN CHIEF:

TUIMEBAYEV Zhansait Kanseitovich, Doctor of Philology, Professor, Honorary Member of NAS RK, Rector of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan).

SCIENTIFIC SECRETARY:

ABYLKASSYMOVA Alma Esimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Executive Secretary of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology of Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**

EDITORIAL BOARD:

SATYBALDIN Azimkhan Abilkairovich, Doctor of Economics, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Institute of Economics (Almaty, Kazakhstan), **H = 5**

SAPARBAYEV Abdizhapar Dzhumanovich, Doctor of Economics, Professor, Honorary Member of NAS RK, President of the International Academy of Innovative Technology (Almaty, Kazakhstan) **H = 4**

LUKYANENKO Irina Grigor'evna, Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of the National University "Kyiv-Mohyla Academy" (Kiev, Ukraine) **H = 2**

SHISHOV Sergey Evgen'evich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), **H = 6**

SEMBIEVA Lyazzat Maktybekova, Doctor of Economic Science, Professor of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 3**

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy of Buketov Karaganda University (Karaganda, Kazakhstan), **H = 3**

BULATBAYEVA Kulzhanat Nurymzhanova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarın (Nur-Sultan, Kazakhstan), **H = 2**

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-chief of the journal «Standards and monitoring in education» (Moscow, Russia), **H = 2**

YESSIMZHANOVA Saira Rafikhevna, Doctor of Economics, Professor at the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), **H = 3**.

Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: RPA «National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan» (Almaty). The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications

of the Republic of Kazakhstan **No. 16895-Ж**, issued on 12.02.2018.

Thematic focus: *it is dedicated to research in the field of social sciences.*

Periodicity: 6 times a year.

Circulation: 300 copies.

Editorial address: 28, Shevchenko str., of. 220, Almaty, 050010, tel. 272-13-19

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, 2024

BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF
SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
ISSN 1991-3494
Volume 6. Number 412 (2024), 385–405
<https://doi.org/10.32014/2024.2518-1467.876>

ӨОЖ 338.43.984

R.N. Kuatbekova¹, A.B. Mukhamedkhanova^{1*}, A.A. Mutaliyeva², 2024.

¹South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan;

²Regional Innovation University, Shymkent, Kazakhstan.

E-mail: Dia-2808@mail.ru

RESEARCH OF THE LIVESTOCK INDUSTRY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE SUSTAINABLE ECONOMY OF KAZAKHSTAN

Kuatbekova Raikhan Nurlanovna – Master of Economic Sciences, Doctoral Candidate, Department of Economics, South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: kuatbekova_91@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-9584-5800>;

Mukhamedkhanova Ainur Batyrkhanovna - PhD, South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: Dia-2808@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>;

Mutaliyeva Aigul Alimzhanovna – PhD, Regional Innovation University, Shymkent, Kazakhstan. E-mail: Alua012@mail.ru; <https://orcid.org/0000-0002-4268-9382>.

Abstract. To achieve sustainable development of the livestock industry, it is necessary to systematically take into account many factors, on the basis of which it is necessary to develop mechanisms and tools for significant changes in the economic, social and environmental aspects of agricultural production. Animal husbandry, being a complex socio-economic system, can function stably if, on the one hand, the balance of stability factors is maintained, and on the other hand, the state socio-economic policy in the agricultural sector is accompanied by adequate legal and financial measures.

Currently, one of the main problems in the development of the livestock industry is the insufficient level of labor productivity due to the weak automation and digitalization of technological processes. Meeting the demand for livestock products in the Republic of Kazakhstan, along with increasing export potential, requires the development, scientific justification and implementation of modern technologies from Kazakhstan's science and practice. The goal is to produce competitive, environmentally friendly and cost-effective products capable of taking a worthy place in the domestic and foreign markets.

The purpose of this study is to systematically reveal the conceptual foundations and practical methods for analyzing the livestock industry in modern conditions of sustainable development.

Methods: general scientific methods of cognition: the unity of theory and practice, the principles of reliability, methods of selection and grouping.

Results: the starting point of the study was the concept of sustainable development of the livestock industry, understood as a harmonious system that combines economic, social and environmental management. This approach aims to maintain the industry's ability to increase resources and support environmentally sustainable production in a regional context. This article is devoted to the economic aspects of the sustainable development of the livestock industry, which are the basis for the successful functioning and growth of the industry.

Conclusions: the study of the problems of sustainable development of the livestock industry requires taking into account its multifaceted role. This industry not only provides food production, but also contributes to the stabilization of employment of rural residents. In addition, the development of agricultural sectors contributes to improving the demographic situation, rational settlement, the development of rural areas, the preservation of the natural environment and landscape, as well as meeting the needs of society. In this regard, it is very important to develop a set of scientifically based measures aimed at the sustainable development of not only the livestock sector, but also the agro-industrial complex as a whole, which is a significant step towards the sustainable development of the region.

Key words: economic sectors, livestock industry, management, sustainable development, imperatives of sustainable development; factors of sustainable development.

Р.Н. Қуатбекова¹, А.Б. Мухамедханова^{1*}, А.А. Муталиева², 2024.

¹ М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті,
Шымкент, Қазақстан;

² Аймақтық инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан.
E-mail: Dia-2808@mail.ru,

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАСЫ ШЕҢБЕРІНДЕ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫН ЗЕРТТЕУ

Қуатбекова Райхан Нурлановна – экономика ғылымдарының магистрі, докторант, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, kuatbekova_91@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-9584-5800>;

Мухамедханова Айнура Батырхановна – PhD, М. Әуезов Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Dia-2808@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>;

Муталиева Айгуль Алимжановна – PhD, Аймақтық инновациялық университеті, Шымкент, Қазақстан, e-mail: Alua012@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4268-9382>.

Аннотация. Ауылшаруашылығы саласының тұрақты дамуына қол жеткізу үшін көптеген факторларды жүйелі есепке алып, олардың негізінде аграрлық өндірістің экономикалық, әлеуметтік және экологиялық аспектілерінде елеулі өзгерістер жүргізу тетіктері мен құралдарын әзірлеу қажет. Ауылшаруашылығы күрделі әлеуметтік-экономикалық жүйе бола отырып, бір жағынан тұрақтылық факторларының тепе-теңдігі сақталса, екінші жағынан аграрлық сектордағы мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясат барабар құқықтық және қаржылық шаралармен сүйемелденсе, тұрақты жұмыс істей алады.

Қазақстан Республикасында мал шаруашылығы өніміне сұранысты қанағаттандыру экспорттық әлеуетті арттырумен қатар қазақстандық ғылым мен практикадан заманауи технологияларды әзірледі, ғылыми негіздеуді және енгізуді талап етеді. Мақсат-ішкі және сыртқы нарықтарда лайықты орын алуға қабілетті, бәсекеге қабілетті, экологиялық таза және экономикалық тиімді өнімдер шығару.

Бұл зерттеудің мақсаты – тұрақты дамудың қазіргі жағдайында ауыл шаруашылығы саласын талдаудың тұжырымдамалық негіздері мен практикалық әдістерін жүйелі түрде ашу.

Зерттеу жұмысында танымның жалпы ғылыми әдістері: теория мен практиканың бірлігі, сенімділік принциптері, іріктеу және топтастыру әдістері қолданылды.

Нәтижелері: зерттеудің бастапқы нүктесі экономикалық, әлеуметтік және экологиялық менеджментті біріктіретін үйлесімді жүйе ретінде түсінілетін ауыл шаруашылығы саласының тұрақты даму тұжырымдамасы болды. Бұл тәсіл саланың ресурстарды ұлғайту және аймақтық контексте экологиялық тұрақты өндірісті қолдау қабілетін сақтауға бағытталған. Бұл мақала саланың табысты жұмыс істеуі мен өсуіне негіз болатын малшаруашылығы саласының тұрақты дамуының экономикалық аспектілеріне арналған.

Қорытындылар: Ауыл шаруашылығы саласының тұрақты даму мәселелерін зерттеу оның көп қырлы рөлін ескеруді талап етеді. Бұл сала азық-түлік өндірісін қамтамасыз етіп қана қоймай, ауыл тұрғындарының жұмыспен қамтылуын тұрақтандыруға үлес қосады. Бұдан басқа, АӨК салаларын дамыту демографиялық жағдайды жақсартуға, ұтымды қоныстануға, ауылдық аумақтарды дамытуға, табиғи орта мен ландшафтты сақтауға, сондай-ақ қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал етеді. Осыған байланысты ауыл шаруашылығы саласын ғана емес, жалпы агроөнеркәсіптік кешенді тұрақты дамытуға бағытталған ғылыми негізделген шаралар кешенін әзірлеу өте маңызды, бұл өңірдің тұрақты дамуына елеулі қадам болып отыр.

Түйін сөздер: экономика салалары, ауыл шаруашылығы саласы, басқару, тұрақты даму, тұрақты даму императивтері, дамудың тұрақтылық факторлары.

Р.Н. Қуатбекова¹, А.Б. Мухамедханова^{1*}, А.А. Муталиева², 2024.

¹Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан;

²Региональный инновационный университет, Шымкент, Казахстан.

E-mail: Dia-2808@mail.ru

ИССЛЕДОВАНИЕ ОТРАСЛИ ЖИВОТНОВОДСТВА В РАМКАХ УСТОЙЧИВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА

Қуатбекова Райхан Нурлановна – магистр экономических наук, докторант, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан, E-mail: kuatbekova_91@mail.ru, <https://orcid.org/0009-0005-9584-5800>;

Мухамедханова Айнур Батырхановна – PhD, Южно-Казахстанский университет им. М.

Ауэзова, Шымкент, Казахстан, E-mail: Dia-2808@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2685-6125>;

Муталиева Айгуль Алимжановна – PhD, Региональный инновационный университет, Шымкент, Казахстан, E-mail: Alua012@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0002-4268-9382>.

Аннотация. Для достижения устойчивого развития отрасли сельского хозяйства необходимо систематически учитывать множество факторов, на основе которых необходимо разрабатывать механизмы и инструменты для существенных изменений в экономических, социальных и экологических аспектах сельскохозяйственного производства. Сельское хозяйство, являясь сложной социально-экономической системой, может устойчиво функционировать, если, с одной стороны, поддерживается баланс факторов устойчивости, а с другой стороны, государственная социально-экономическая политика в аграрном секторе сопровождается адекватными правовыми и финансовыми мерами.

В настоящее время одной из главных проблем в развитии отрасли сельского хозяйства является недостаточный уровень производительности труда из-за слабой автоматизации и цифровизации технологических процессов. Удовлетворение спроса на продукцию животноводства в Республике Казахстан, наряду с увеличением экспортного потенциала, требует от казахстанской науки и практики разработки, научного обоснования и внедрения современных технологий. Цель состоит в том, чтобы производить конкурентоспособную, экологически чистую и экономически выгодную продукцию, способную занять достойное место как на внутреннем, так и на внешнем рынках.

Целью данного исследования является систематическое раскрытие и интерпретация результатов факторного анализа, которое позволит выявить параметры, оказывающие наибольшее влияние на устойчивое развитие отрасли животноводства.

Методы: общенаучные методы познания: единство теории и практики, принципы достоверности, методы отбора и группировки.

Результаты: отправной точкой исследования стала концепция устойчивого развития сельского хозяйства, понимаемая как гармоничная система, объединяющая экономический, социальный и экологический менеджмент. Этот подход направлен на сохранение способности отрасли увеличивать ресурсы и поддерживать экологически устойчивое производство в региональном контексте. Данная статья посвящена экономическим аспектам устойчивого развития животноводческой отрасли, которые служат основой для успешного функционирования и роста отрасли.

Выводы: Изучение проблем устойчивого развития отрасли сельского хозяйства требует учета ее многогранной роли. Эта отрасль не только обеспечивает производство продуктов питания, но и способствует стабилизации занятости сельских жителей. Кроме того, развитие аграрного сектора способствует улучшению демографической ситуации, рациональному решению проблем, развитию сельских территорий, сохранению природной

среды и ландшафта, а также удовлетворению потребностей общества. В связи с этим очень важно разработать ряд научно обоснованных мер, направленных на устойчивое развитие не только отрасли животноводства, но и агропромышленного комплекса в целом, что является важным шагом на пути к устойчивому развитию региона.

Ключевые слова: отрасли экономики, отрасль сельского хозяйства, управление, устойчивое развитие, императивы устойчивого развития, факторы устойчивости развития.

Кіріспе. Ауыл шаруашылығы адамдар арасындағы өндірістік, әлеуметтік, экологиялық, мәдени-адамгершілік қатынастардың жиынтығы бола отырып, экономикалық және әлеуметтік қатынастар жүйесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Аграрлық сектордың тұрақты даму тенденциясын зерттеудің өзектілігі мынадай факторлармен айқындалады: ауыл шаруашылығы халықты тамақ өнімдерімен қамтамасыз ету көзі және қайта өңдеу өнеркәсібі үшін шикізат жеткізуші ретінде қызмет етеді, елдің азық-түлік қауіпсіздігі оның ұлттық қауіпсіздігінің маңызды құрамдас бөлігі және халықтың азық-түлікке деген қажеттіліктерін қанағаттандырудың кепілі болып табылады. Бір жағынан, ауыл шаруашылығының елдің экономикалық өсуіне қосқан үлесі айқын, ол өндірілген және ішкі және сыртқы нарықтарға жеткізілген өнім санымен анықталады. Екінші жағынан, аграрлық сектор экономиканың аралас салаларында өндірілген ресурстарды тұтынушы болып табылады. 2023 жылы елдің ЖІӨ құрылымындағы ауыл шаруашылығының үлесі 4,1 % құрады (2022 жылғы 3,8%-бен салыстырғанда); ауыл шаруашылығы өнімі 6110,8 млрд теңгеге өндірілді. Аграрлық өндірістегі ерекше экономикалық қатынастар жабайы табиғат пен жерді пайдаланумен, экономикалық процестердің табиғаттың табиғи заңдарына бағынуымен байланысты.

Ауыл шаруашылығы экономикалық жүйенің бөлігі ретінде жүйенің тұрақты даму процестеріне, мерзімді көтерілістер мен құлдыраулар арқылы жаңа сапалы деңгейге өтуге байланысты циклдік даму жағдайында. Дамудың тұрақтылығына оң және теріс ішкі және сыртқы факторлар үлкен әсер етеді, олардың әсерінен жүйеде айтарлықтай өзгерістер болады.

Теріс факторлардың бейімделуі мен реттелуі олардың тұрақты немесе тұрақсыз дамуын анықтайды. Қазіргі әлемде ауыл шаруашылығы өндірісін жүйелі жаңғырту қоғамның қазіргі қажеттіліктеріне сәйкес ресурстардың шектелу факторын және оларды тиімді пайдалануды ескере отырып тауарлар мен қызметтерді өндірудің ұтымды тәсіліне негізделген.

Экономиканы тиімді дамыту және адам әл - ауқаты саласындағы жаһандық сын-қатерлер әлеуметтік-экономикалық өсу, табиғи ресурстарды пайдалану және экожүйені сақтау арасындағы қайшылықтарды қоспағанда, тұрақты дамуды қамтамасыз ету қажеттілігін алдын ала анықтады. Бұл мәселелер 1992 жылы Рио-де-Жанейрода өткен БҰҰ-ның Қоршаған орта және даму жөніндегі конференциясында өзектендірілді, онда әлемдік қоғамдастықты Әлеуметтік

және экономикалық аспектілер саласындағы проблемаларды шешуге; ресурстарды сақтау мен ұтымды пайдалануға; халықтың негізгі топтарының рөлін күшейтуге шақыратын «XXI ғасырға арналған күн тәртібі» ұсынылды. «Шешім қабылдауға арналған ақпарат» 40-тарауында: «Барлық деңгейлерде шешім қабылдау процесі үшін сенімді негіз құру және кешенді экологиялық жүйелер мен даму жүйелерінің өзін-өзі реттейтін тұрақтылығын жеңілдетуге жәрдемдесу мақсатында тұрақты даму көрсеткіштерін әзірлеу қажет» делінген (The agenda for the 21st century, 2021).

Зерттеу материалы мен әдістері. Әлеуметтік-экологиялық-экономикалық жүйелер мен тұрақты даму тәуекелін бағалау әдістемелерінің даму тұрақтылығын талдау зерттеудің тереңдігі, әлеуметтік-экономикалық процестерді қамту, олардың құрамы мен топтастырылуы, нәтижелерді бағалау және жалпылау әдістері бойынша ерекшеленетін индикаторлар мен көрсеткіштерді пайдаланумен анықталады.

Тұрақты даму мақсаттарына (ТДМ) қол жеткізудің тиімділігі тұрақты дамуды бағалау әдістемелерінің көмегімен айқындалады, олар көп жағдайда екі бағытқа топтастырылған тұрақты даму индикаторларын пайдалана отырып әзірленеді: тұрақты даму индикаторларының жүйесі және дамудың интегралдық (агрегатталған) индикаторы.

Авторлар мәселелердің үш тобын кеңінен қарастырады: аумақтық әлеуметтік-экономикалық жүйелердің даму тұрақтылығын бағалау мәселелері (Martynov, 2013; Uskova, 2009; Korchagina, 2012; Gromo, 2014; Shedko, 2015); өнеркәсіп, сауда, қаржы секторы салалары бойынша кәсіпорынның (ұйымның) тұрақтылығын бағалауға әдіснамалық тәсілдер мәселелері; қазіргі заманғы мәселелер коммерциялық ұйымдардың тұрақты даму мониторингінің аспектілері (Pirogova, 2015; Semenova, 2021; Khomiachenkova, 2021; Kuznetsova, 2019); экономикалық, әлеуметтік және экологиялық факторларды есепке алу тұрғысынан институционалдық-синергетикалық және жүйелік тәсілдерді қолдануға негізделген зерттеу әдіснамасын және даму тұрақтылығын бағалау әдістемелерін әзірлеу мәселелері (Khorin, 2018; Perskii, 2014; Lapaeva, 2014; Bobylev, 2011).

Қазіргі уақытта ғылыми әлемде тұрақты дамудың бірыңғай тұжырымдамасы әзірленбеген. Тауарлар мен қызметтер өндірісінің тиімділігін арттыру, сондай-ақ аграрлық саланы және аумақтық әлеуметтік-экологиялық-экономикалық жүйелерді басқару мәселелері ауыл шаруашылығы өндірісін дамытудың әлеуметтік-экологиялық-экономикалық тиімділігін талдаудың неғұрлым объективті параметрлерін, көрсеткіштері мен әдістемелерін анықтау; тұрақтылық пен оның серпінін айқындайтын факторларды сәйкестендіру; даму стратегиясын әзірлеу бойынша міндеттер қояды. Тұрақты дамуды бағалау саласындағы әлемдік және отандық тәжірибе тәжірибесі екі тәсілді қолдануды көздейді:

1. Экологиялық, экономикалық, әлеуметтік институционалдық аспектілерді бағалау тұрғысынан тұрақты дамуды бөлу негізінде индикаторлар жүйесін құру.

Бұл тәсіл саланың ерекшелігін көрсететін көрсеткіштерді анықтауды көздейді, сондықтан оларды қолдану әр талдау үшін ерекше. Сондай-ақ, сарапшылар үш жүйеде: адам, экономика, табиғат қатынастары мен динамикасындағы көрсеткіштер мен индикаторлардың әртүрлі топтарының жиынтығын дұрыс түсіндіруі керек (Nikonova, 2010; Shalbayeva, 2024; Kokenova, 2024).

2. Әлеуметтік - экономикалық дамудың тұрақтылық дәрежесін көрсететін жалпы интегралдық көрсеткішті әзірлеу, ол сондай-ақ дамудың әлеуметтік-экологиялық-экономикалық тиімділігінің көрсеткіштерін есепке алуды көздейді. Қазіргі уақытта Әдістемеде көптеген көрсеткіштерді қолдануға және оларды жалпыға бірдей танылған интегралды индикатордың салыстырмалы түріне келтіруге байланысты жоқ (Naidyonova, 2007; Shalbayeva, 2024).

Зерттеу кезеңінде әдеби көздерді, Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің деректерін, өз зерттеулерін зерделеу негізінде республиканың етті мал шаруашылығындағы негізгі тауар өндірушілердің санаттары айқындалды, олар пайдаланатын технологиялар, мал шаруашылығы өнімдерін өндіру көрсеткіштерін бағалау зерделенді. Мал шаруашылығы саласының даму деңгейінің көрсеткіштерін талдау үшін бастапқы ақпарат ретінде Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің және оның аумақтық органдарының көрсеткіштерін пайдаландық.

Нәтижелер және талқылау. Қазақстанның жалпы ауыл шаруашылығы аумағы шамамен 217 млн га құрайды, оның ішінде егістік жерлер – 35 млн га (әлемде 10-орын және жан басына шаққандағы егістік жерлер бойынша 2-орын), тыңайған жерлер – 13 млн га. ауыл шаруашылығы жерлерінің біркелкі бөлінбеуіне байланысты өңірлерде ауыл шаруашылығы айтарлықтай ерекшеленеді.

Өсімдік шаруашылығы негізінен елдің солтүстігінде (Ақмола, Қостанай, Солтүстік Қазақстан облыстары), шығысында (Павлодар облысы) және оңтүстігінде (Түркістан облысы) шоғырланған, ал орталықта экстенсивті мал шаруашылығы, ал оңтүстік-шығыста (Алматы, Шығыс Қазақстан облыстары) аралас ауыл шаруашылығы дамыған.

Қазақстан жер ресурстарымен жақсы қамтамасыз етілгеніне қарамастан, ол сумен жеткіліксіз қамтамасыз етілген және Еуразияда су ресурстары тапшылығы ең жоғары елдердің бірі болып табылады: оның аумағының тек 2.8%-ы ғана сумен қамтылған, ал үштен екісі суға қол жеткізу өте қиын құрғақ аймақтармен ұсынылған. Ел қазірдің өзінде су тапшылығын сезіне бастады және БҰҰ болжамдары бойынша 2040 жылға қарай барлық қажеттіліктің 50% көлемінде су ресурстарының айтарлықтай тапшылығына тап болуы мүмкін. Жылына 250 мм Жауын-шашын мөлшері ұлттық деңгейде пасторлық немесе ауыл шаруашылығы толығымен суаруға тәуелді елдермен салыстырылады. Сонымен қатар, жауын-шашын мөлшері әр түрлі болады, бұл суарылмайтын ауылшаруашылық өндірісіне үлкен қауіп төндіреді.

Аграрлық сектор бүгінгі таңда еліміздегі су ресурстарының ең ірі

тұтынушысы болып табылады. Жалпы су алудың шамамен үштен екісі ауыл шаруашылығында суару үшін пайдаланылады, пайдаланылған судың 11-15%-ы тасымалдау кезінде жоғалады, бұл негізінен фермерлердің өнімділігін арттыру үшін маңызды болып табылатын суару жүйелерін модернизациялауға арналған күрделі салымдардың төмендігіне байланысты ескірген суару инфрақұрылымына байланысты. Жалпы, ауыл шаруашылығы жерлерін 4 млн гектарға суару үшін су ресурстары бар. Алайда, қазіргі уақытта суаруға шамамен 1.8 млн га ғана игерілді, бұл жалпы ауылшаруашылық өндірісінің жартысына жуығын қамтамасыз етеді. Континентальды климат және су ресурстарының шектеулі болуы ылғалмен қамтамасыз ету мен ауа-райының жағдайлары көбінесе ауыл шаруашылығының өндірісіне әсер ететін негізгі факторлар болып табылатындығын білдіреді.

Соңғы жылдардағы зерттеу тәжірибесінде «тұрақты даму» тіркесі жан – жақты және өзара қолайлы модельді, экономиканың және әртүрлі деңгейлердің әлеуметтік саласының өзара әрекеттесу механизмінің қалай жұмыс істейтінін түсіндірудің барлық нұсқаларына сәйкес келетін многолетіге келудің жемісі болып табылады.

Тұрақты даму тұжырымдамасы кез-келген жүйенің маңызды сипаттамаларының бірі болып табылады. Осыған байланысты тұрақты дамуды жүйелі көзқарас тұрғысынан қарастыру керек. Экономикалық жүйе динамикалық және тұрақты даму қасиеттеріне ие болуы керек, ал оны зерттеу кезінде жалпы экономикалық жүйелердің де, оның құрамдас бөліктерінің де тұрақты дамуы туралы айту керек.

Қазақстандағы мал шаруашылығы ауыл шаруашылығының маңызды салаларының бірі болып табылады және агроөнеркәсіптік сектордағы негізгі бағыттар болып саналады. Біздің елімізде ауыл шаруашылығының жалпы өнімінің шамамен 45% осы саладан алынады. Ел халқының материалдық әл-ауқатының жалпы өсуі, жұмысшылардың тамақтану жағдайлары мен толықтығының жақсаруы көбінесе мал шаруашылығының жай-күйі мен дамуымен анықталады. Бұл сондай-ақ Қазақстан үшін маңызды экономикалық тетік болып табылады, өйткені ауыл халқы үшін мал шаруашылығы-жұмыспен қамту және табыс генераторы.

Мал шаруашылығы ел халқын ет, сүт, жұмыртқа, май, ірімшік, ашытылған сүт өнімдері, шұжық, ысталған ет және т. б. сияқты жоғары құнды азық-түлікпен қамтамасыз етеді.

Қазақстанда мал шаруашылығының едәуір ірі және бұрыннан қалыптасқан саласы бар, бұл ретте сиыр, құс, қой және сүт өнімдерін өндіру негізінен ішкі нарықтың қажеттіліктеріне қызмет етеді. Мал шаруашылығының қолданыстағы моделі көшпелі мал шаруашылығының тарихи дәстүрлеріне және Қазақстанның бәсекелестік артықшылықтарына негізделген – ауданы 180 млн га табиғи жайылымдар (Қытайдан, Австралиядан, АҚШ-тан, Бразилиядан кейінгі әлемде 5-ші орын), 30-млн басқа дейін мал өсіруге жарамды. Қазіргі уақытта жайылымдардың тек 30% ғана пайдаланылады.

Ауыл шаруашылығы бөлігінде «Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжырымдамасында» мынадай проблемалар бөлінеді: технологиялық процестермен қамтылмаған және жеткілікті азықпен қамтамасыз етілмеген халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарындағы малдың жоғары үлес салмағы; жеке қосалқы шаруашылықтардағы асыл тұқымды малдың жоғары үлесі; ауылдық елді мекендердің мал басы үшін жайылымдардың тапшылығы; халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарындағы малдың әлсіздігі жем-шөп базасы, ауыспалы егістегі, суармалы жерлердегі жем-шөп дақылдарының төмен үлесі, жайылымдық жерлердің тозуы және төмен өнімділігі; күрделі эпизоотиялық жағдай және ветеринариялық мамандардың жалақысының төмен деңгейі; шалғайдағы жайылымдарды олардың жеткіліксіз сулануына байланысты нашар игеру; сектордағы шектеулі экологиялық мониторинг; және мал шаруашылығында білікті кадрлардың тапшылығы.

Қазақстанда ауыл шаруашылығының тоқырауының негізгі себебі экономиканың осы маңызды секторын дамыту жөніндегі дұрыс емес мемлекеттік тәсілдер болып табылады, деп шолудың талдаушылары есептейді.

2023 жылдың 10 айында мал шаруашылығы өнімдерінің экспорты шамамен 1 140 млн құрады, ал импорт – 2 251 млн. 2015 жылдан бастап мал шаруашылығы өнімдерінің экспорты да, импорты да айтарлықтай өсті, бірақ бұл негізінен төмен базамен байланысты. Жалпы, мал шаруашылығы үшін керісінше көрініс байқалады: сыртқы сауда көрсеткіштері айтарлықтай аз, өйткені мал шаруашылығы өнімдері негізінен ішкі тұтыну немесе өңдеу үшін қолданылады (сурет 1).

Сурет 1 - 2016-2023* жылдары мал шаруашылығының экспорты мен импорты, млн тенге
Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты // <https://stat.gov.kz/>

Ауыл шаруашылығы өнімдерін экспорттау құрылымында ірі қара мен қой еті басым, ал импортта балмұздақ, ірі қара және оның еті, құс еті мен шошқа еті басым. Ірі қара малдың еті экспорттың жартысына жуығын, ал балмұздақ импорттың үштен бірін алады.

Жалпы, ауыл шаруашылығы өнімдерінің сыртқы саудасының негізгі

проблемасы экспорт көлемі импорт көлемінен едәуір артта қалып отыр. Атап айтқанда, бұл мал шаруашылығы өнімдері мен қайта өңдеу өнімдеріне қатысты. Мәселен, Қазақстан ет пен ет өнімдерінің едәуір ірі өндірушісі болып табылады, алайда осы санаттағы импорт көлемі экспорт көрсеткіштерінен едәуір асып түседі. Сонымен, 2023 жылдың 10 айында ет пен ет өнімдерінің импорты \$331 млн құрады, ал экспорт – тек 1 136 млн. Сонымен қатар, ет негізінен Бразилия, Аргентина, Уругвай және Парагвай сияқты Латын Америкасы елдерінен әкелінді, бұл сәйкесінше жоғары көлік шығындарына әкеледі.

Мұндай жағдай Қазақстанда ауыл шаруашылығының өсуінің драйвері бола алатын экспорттық кірістердің едәуір бөлігінің жоғалуына алып келеді.

Мұндай алшақтықтың себебі 2010 жылдан бастап ауыл шаруашылығын қолдаудың мемлекеттік саясаты экспортты қолдаудың орнына импортты алмастыруға (өзін-өзі қамтамасыз етуге) назар аудара бастады. Импортты алмастыру-бұл сыртқы саудадағы патриоттық тәсілдер туралы әсер қалдыруы мүмкін үкіметтер арасында өте танымал саясат. Мұндай саясаттың негізгі хабары-шетелден импорттаудың орнына жергілікті тауарлар өндірісі ынталандырылады. Алайда, халықаралық зерттеулер ұзақ уақыт бойы импортты алмастыру саясатын қолданған елдердің көпшілігі ешқашан бәсекеге қабілеттілігін нығайта алмағанын және ауыл шаруашылығы тиімділігінің төмендеуіне тап болғанын көрсетеді. Мұндай жағдай Қазақстанда да байқалады, онда мемлекеттік шараларға қарамастан импорт көлемі ешқашан азайған жоқ, ал экспорт осы уақытта қатты зардап шекті. Сонымен қатар, ауылшаруашылық өнімдерінің экспортын ілгерілету мақсаты әрқашан басым болғанымен, бұл бағыттағы саясат құралдары негізінен импортты алмастырумен байланысты болды.

Ауыл шаруашылығы саласындағы өнімділік бойынша Қазақстан да басқа елдерден артта қалып отыр. Мысалы, Қазақстан шығыста шекаралас Ресей Федерациясының Алтай өлкесі өнімділіктің барлық көрсеткіштері бойынша географиялық сипаттамалары ұқсас болса да, Қазақстанды басып озады (1-кесте). Елдегі мұндай төмен өнімділіктің негізгі себептері азық-түлік базасының жетіспеушілігі, халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарындағы тұрақсыз эпизоотиялық жағдай және мал мен құсты ұстау және сою үшін пайдаланылатын техниканың тозуы болып табылады.

Мынадай проблемалар мал өнімділігіне кедергі келтіреді: технологиялық процестермен қамтылмаған және жеткілікті азықпен қамтамасыз етілмеген халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарындағы малдың жоғары үлес салмағы; (жеке қосалқы шаруашылықтардағы, оның ішінде жеке қосалқы шаруашылықтардағы тұқымсыз малдың жоғары үлесі; ауылдық елді мекендердің мал басы үшін жайылымдардың тапшылығы; ветеринариялық мамандардың жалақысының төмен деңгейі; шалғайдағы жайылымдардың нашар игерілуі-суландырудың жеткіліксіздігі үшін; мал шаруашылығында білікті кадрлардың тапшылығы үшін.

Кесте 1. 2023 жылы Қазақстан мен Ресейде мал мен құстың өнімділігі

Көрсеткіш	Қазақстан	Ресей
Бір сиырға орташа сүт, кг	2403	5802
Бір тауыққа жұмыртканың орташа шығымы, дана.	227	332
Бір қойдан орташа жүн қырку, кг	2,4	2,6
Бір бас ірі қара малға орташа тірі салмақ, кг	339	561
Шошқалардың бір басына орташа тірі салмақ, кг	105	465

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты // <https://stat.gov.kz/>

Қазақстан бұл салада үлкен мүмкіндіктерге ие, өйткені бұл секторды дамыту үшін көптеген аумақтар бар. Қазіргі уақытта мал шаруашылығын дамыту жөніндегі бағдарлама іске асырылуда, онда қомақты сомалар жіберілді, бұл бағдарламаның нәтижесі жемшөп базасын ұлғайту, мал басының деңгейін арттыру, жайылымдар үшін жерлерді кеңейту және оларды жарақтандыру болуы тиіс. Бағдарламалардың барлық міндеттерін орындау нәтижесінде Қазақстанның экспорттық әлеуеті айтарлықтай артады. Сондай-ақ, ет пен сүт өнімдеріне деген ішкі қажеттілік көбіне қанағаттандырылады.

Қолайлы табиғи климаттық жағдайлардың болуы және олардың алуан түрлілігі Қазақстанның мал шаруашылығы саласын дамыту үшін үлкен әлеуетті мүмкіндіктерді айқындайды. Шаруашылықтардың мамандануы бойынша елдің солтүстік облыстарында шошқа және сүтті мал шаруашылығы, оңтүстігінде - етті мал шаруашылығы, қой шаруашылығы, жылқы және түйе шаруашылығы, батыс және шығыс аймақтарында - етті мал шаруашылығы және жылқы шаруашылығы басым. Құс шаруашылығы саласының дамуы еліміздің барлық облыстарында біркелкі байқалады. Шөлді және шөлейт аймақтар үшін ауыл шаруашылығы өндірісінің негізгі түрлері қой, жылқы және түйе шаруашылығы салалары болып табылады. Қой шаруашылығы саласын дамытудың негізгі төрт бағыты бар, мысалы: жұқа жүнді, жартылай жүнді, ет және смушковый.

2019-2023 жылдардағы ауыл шаруашылығы жануарлары санының динамикадағы өзгеруі мынадай 2-кестеде келтірілген.

Кесте 2. 2019-2023 жылдардағы мал басының негізгі көрсеткіштері жылдар

Жануарлар топтары	2019	2020	2021	2022	2023
Ірі қара	6032,7	6183,9	6247,2	6745,4	7137,9
Қой мен ешкі	17914,6	18015,5	17947,2	18300,6	18677,9
Шошқалар	884,7	887,6	831,1	819,4	802,7
Жылқылар	1937,9	2070,3	2113,2	2395,0	2623,7
Түйелер	165,9	170,5	172,5	188,4	202,2
Құс	35000,0	35600,0	37800,0	40102,1	44452,9

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты // <https://stat.gov.kz/>

1-кестенің деректері көрсетіп отырғандай, Қазақстан Республикасында мал басы (шошқаларды қоспағанда) мен құс саны жыл сайын артып келеді. Мәселен, 2023 жылы ірі қара мал басы 2019 жылмен салыстырғанда 18,3% - ға, қой мен ешкі – 4,3% – ға, жылқы – 5,4% – ға, түйе-21,9% - ға және құс-27,0% - ға өсті.

Малдың ең көп саны негізінен халық шаруашылығында шоғырланған: 57,3% ірі қара, 58,7% қой мен ешкі, 59,3% шошқа, 53% түйе, 50,3% жылқы. Құс басы негізінен ауылшаруашылық кәсіпорындарында шоғырланған (жалпы санның 72%).

Ірі қара малдың көбеюі бес облыста болды. Түркістан облысы - 90,1 мың басқа 897,1 - ден 987,2 мың басқа дейін, Қарағанды облысы - 27,9 мың басқа 478,9-дан 506,8 мың басқа дейін және Қызылорда облысы-20,6 мың басқа 289-дан 309,6 мың басқа дейін.

Барлық басқа облыстарда ірі қара мал басы азайды, алайда Шығыс Қазақстан облысында - 60,7 мың басқа 955-тен 894,3 мыңға дейін, Алматы облысында - 42,4 мыңға 1007,9-дан 965,5 мыңға дейін және Ақтөбе облысында - 12,4 мыңға 438,8-ден 426,4 мың басқа дейін азайды. Ірі қара мал басы 800 мыңнан 1 млн. басқа дейін. Түркістан қаласында шоғырланған (987,2 мың бас.), Алматы (965,5 мың бас.), Шығыс Қазақстан (894,3 мың бас.) облыстарда.

Атырау облысында 150,0 мыңнан астам бас бар. Маңғыстау облысында - 16,9 мың бас. Ауыл шаруашылығының жалпы өнімінде мал шаруашылығы 50% - ына алады. 1 сиырға шаққандағы сүттің орташа мөлшері – 2233 кг, 1 бас ірі қара малдың тірі салмағы - 305 кг, қой – 38 кг, шошқа – 95 кг, бұл КО елдерінің жануарларының өнімділігінің тиісті көрсеткіштерінен едәуір төмен.

Ұлттық статистика бюросы сайтының деректеріне негізделген Қазақстандағы мал шаруашылығының дамуын және осы үдерістегі халық шаруашылықтарының рөлін зерттеу бірқатар негізгі үрдістер мен ерекшеліктерді анықтады. 3-кестенің деректерін талдау зерттеліп отырған кезеңде шаруашылықтардың барлық санаттары үшін мал шаруашылығы өнімін өндірудің жалпы индексі тұрақты болып қалып, шамалы өсімді көрсететінін көрсетеді. 2022 және 2023 жылдары өндірістің жалпы индексі 2021 жылғы деңгейге қатысты 101,9% құрады. Бұл азық-түлік пен ветеринарлық дәрі-дәрмектер бағасының өсуі және жаһандық экономикалық дағдарыстардың салдары сияқты экономикалық және әлеуметтік қиындықтарға қарамастан, елдегі мал шаруашылығы өнімдерінің аз, бірақ тұрақты өсуін көрсетеді.

Кесте 3. Шаруашылық санаттары бойынша мал шаруашылығы өнімдерін өндіру индекстері (салыстырмалы бағамен; пайызбен)

Жыл-дар	Барлық санаттағы шаруашылықтар	оның ішінде		
		ауыл шаруашылығы ұйымдары	халық шаруашылықтары	шаруа (фермер) қожалықтары
2020=100				
2021	101,9	103,6	98,0	105,3

2022	101,9	104,9	95,1	108,5
2023	104,4	110,6	92,1	109,5
өткен жылға қарай				
2020	101,9	103,9	97,9	104,9
2021	101,9	103,6	98,0	105,3
2022	100,0	101,3	97,0	103,0
2023	102,5	105,4	96,9	101,0

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты // <https://stat.gov.kz/>

Ауыл шаруашылығы ұйымдары шаруашылықтардың басқа санаттарымен салыстырғанда мал шаруашылығы өнімі өндірісінің едәуір өскенін көрсетті. 2022 жылы ауылшаруашылық ұйымдарындағы өндіріс индексі 103,6% құрады, ал 2023 жылы ол 104,9% дейін өсті.

Бұл өсуді бірнеше факторлармен түсіндіруге болады:

1. Технология мен инфрақұрылымға инвестициялар. Ірі ауылшаруашылық кәсіпорындары өндіріс процестерін тиімді басқаруға және өнім сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін заманауи технологияларға қол жеткізе алады.

2. Мемлекет тарапынан қолдау. Ауылшаруашылық кәсіпорындарын субсидиялауға және олардың несиелік ресурстарға қол жетімділігін жақсартуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар да өндірістің өсуіне ықпал етті.

3. Масштабты үнемдеу. Ірі кәсіпорындар шығындардың өсуі жағдайында да бәсекеге қабілетті болып қалуға мүмкіндік беретін ауқымды үнемдеудің арқасында өндіріс шығындарын оңтайландыруға мүмкіндік алады.

4-кестенің деректерін талдау халықтың жеке қосалқы шаруашылықтарының саны азайып бара жатқанын көрсетеді. Бұл бұрын айтылғандай, осы санаттағы шаруашылықтарда өнім өндіру индексінің төмендеуі туралы деректермен расталады. Шаруашылықтардың азаюы жалпы демографиялық тенденциялармен, соның ішінде ауыл тұрғындарының қартаюымен және қалаларға қоныс аударумен байланысты. Дегенмен, қалған шаруашылықтар жергілікті қауымдастықтарды азық-түлік ресурстарымен қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады, әсіресе ірі ауылшаруашылық ұйымдары мен фермерлер белсенділігі төмен болуы мүмкін шалғай және жету қиын аудандарда. 4-кестенің деректері сонымен қатар санның азаюына қарамастан, қалған жеке қосалқы шаруашылықтар ауыл отбасыларының азық-түлік қажеттіліктерінің едәуір бөлігін қамтамасыз етуді жалғастыратынын көрсетеді. Бұл шаруашылықтар өзін-өзі қамтамасыз етуге бағытталған және өндірілген өнімнің едәуір бөлігі тікелей ұй шаруашылықтарында тұтынылады.

Кесте 4. Халық шаруашылықтары қызметінің негізгі көрсеткіштері

Жануарлар топтары	2019	2020	2021	2022	2023
Егіс алаңы, млн га	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3
оның ішінде					
дәнді және дәнді-бұршақты дақылдар	0,4	0,4	0,4	0,5	0,6

техникалық дақылдар	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
картоп және көкөніс-бақша дақылдары	1,4	1,4	1,3	1,2	1,1
жемшөп дақылдары	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5
Мал мен құс басы (жыл соңына), млн бас:					
ірі қара мал	7,4	7,3	7,1	6,8	6,6
оның ішінде сиырлар	3,4	3,3	3,2	3,1	3,0
шошқалар	2,5	2,4	2,2	1,9	1,7
қой мен ешкі	10,7	10,4	10,1	9,6	9,4
құстар	83,1	80,6	78,0	75,5	72,9
Ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, млн т:					
картоп	15,2	14,5	12,8	11,3	11,6
көкөністер	7,5	7,3	6,9	6,5	6,3
жемістер мен жидектер	2,1	2,3	2,3	2,6	2,6
союға арналған мал мен құс (сою салмағында)	1,9	1,9	1,8	1,8	1,7
оның ішінде					
ірі қара мал	0,9	0,9	0,8	0,8	0,8
шошқалар	0,5	0,5	0,4	0,4	0,4
қой мен ешкі	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
құстар	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
сүт	11,9	11,7	11,5	11,2	11,0
жұмыртқа, млрд дана.	8,3	8,2	8,1	7,9	7,8
жүн (физикалық салмақта), мың т	25,8	23,5	22,9	21,8	20,4
бал, мың т	61,1	60,0	62,4	60,9	62,9

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты // <https://stat.gov.kz/>

Жеке қосалқы шаруашылықтарда ет, сүт және жұмыртқа өндіріледі. Оларды өндіру көлемі тұрақты деңгейде қалып отыр, бұл жергілікті деңгейде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін осы шаруашылықтардың маңыздылығын растайды. Өндірістің жалпы көлемінің төмендеуі қосымша қолдау және ынталандыру шараларын әзірлеу қажеттілігін көрсетеді. Жеке қосалқы шаруашылықтар халықтың сапалы өнімдерге қол жеткізуін қамтамасыз ете отырып, жергілікті нарықтарға жаңа өнімдерді жеткізуге айтарлықтай үлес қосады. Жеке қосалқы шаруашылықтар халықтың тығыздығы төмен және инфрақұрылымы жеткіліксіз дамыған өңірлерде ерекше маңызға ие, олар көбінесе азық-түліктің негізгі жеткізушілері болып табылады, әсіресе ірі жеткізілімдердің шектеулі логистикасы жағдайында.

3 және 4-кестелердің деректері Қазақстандағы мал шаруашылығы өнімдерін өндіру динамикасының экономикалық жағдай, ресурстардың қолжетімділігі және мемлекеттік қолдау сияқты факторлар кешеніне тәуелділігін көрсетеді.

Ауылшаруашылық ұйымдары мен фермерлік шаруашылықтар экономикадағы өзгерістерге бейімделу қабілетін көрсете отырып, оң нәтиже көрсетеді. Дегенмен, жеке қосалқы шаруашылықтардағы өндірістің қысқаруы алаңдаушылық туғызады, өйткені олар жергілікті жерде азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады. Осыған байланысты осы секторды сақтауға және дамытуға бағытталған шараларды әзірлеу маңызды.

Экономиканың аграрлық секторын дамытуға аталған факторлармен қатар (өндірістің негізгі құралының болуы – жер және мал мен құс басы) техникалық ресурстардың маңызы зор.

Алайда ауыл шаруашылығының техникамен қамтамасыз етілуі қанағаттанарлықсыз, машина-трактор паркінің тозуы 80% құрайды және толық ауыстыруды қажет етеді. Қазіргі тракторлар мен комбайндар паркінің орташа жасы 13-14 жыл, нормативтік пайдалану мерзімі 7-10 жыл. Соңғы жылдары негізгі құралдардың істен шығуы олардың енгізілуінен бірнеше есе көп болды. Бұл фермерлердің көпшілігінде қажетті машиналар мен тракторларды сатып алу үшін жеткілікті айналым қаражаты мен жинақ жоқ екендігіне байланысты.

Егер техника сатып алынса, онда сапасы төмен және ауыл шаруашылығының қажеттіліктеріне сәйкес келмейді.

Ауыл шаруашылығы құрылымдарының өндірістік-шаруашылық қызметінің қаржылық нәтижелерінің негізгі көрсеткіштері өнімді өткізу көлемінің, өнімді өндіруге жұмсалған шығындардың көрсеткіштері, өндірістің өзіндік құны мен рентабельділігінің көрсеткіштері болып табылады.

Келесі кестеде республиканың ауыл шаруашылығы құрылымдарында етті мал шаруашылығы өнімдерін өндіру нәтижелерінің 2023 жылғы қаржылық көрсеткіштерінің деректері келтірілген (5-кесте).

Кесте 5. Етті мал шаруашылығы өнімдерін өндіру көрсеткіштері, 2023 ж.

Көрсеткіш	Бірлік	Союға, тірі салмақта	оның ішінде:					
			ІҚМ	қой, ешкі	шош-қа	жылқы	түйе	құс
Сатылған өнімдер	мың т.	58,09	22,90	6,23	3,56	4,61	0,18	20,58
Сатылған өнімнің құны	млн. тг	326573	144446	39137	18088	30904	1305	92662
Сатылған өнімнің өзіндік құны	млн. тг	260534	114459	28569	15452	22482	1077	78468
Жалпы пайда	млн. тг	66039	29986	10567	2635	8421	227	14194
Рентабельділік деңгейі	%	25,3	26,2	37,0	17,1	37,5	21,1	18,1
Сатылған өнімнің 1 ц құны	теңге	56215	63067	62722	50788	67010	71852	45025
Сатылған өнімнің өзіндік құны 1 ц	теңге	44847	49974	45786	43387	48749	59328	38128

Дереккөз: ҚР Ұлттық статистика бюросының сайты // <https://stat.gov.kz/>

Деректерді талдау жалпы алғанда, 2023 жылы республикада етті мал шаруашылығы өнімдерінің барлық түрлерін өндіру үнемді болғанын көрсетеді.

Қой мен ешкі мяса (37%), сондай-ақ жылқы шаруашылығы өнімдерін (37,5%) өндіру ең тиімді болып табылады. Шошқа мяса (17,1%) және құс мяса (18,1%) өндіру ең аз үнемді болды. Етті мал шаруашылығы өнімдеріне келетін болсақ, рентабельділік деңгейі 26,2% құрады. Рентабельділік деңгейі өндірілген өнімді сату құны мен бағасының көрсеткіштеріне байланысты. Мәселен, жалпы ет өнімінің 1 центнерін сату бағасы 56215 теңгені, оның ішінде ІҚМ мяса – 63067 теңгені құрады. Сатудың ең жоғары бағасы түйе еті бойынша (1 ц өнім үшін 71852 теңге), жылқы еті - 67010 теңге /с. құс реализации сатудың ең төмен бағасы – 1 центнер үшін 45025 теңге.

Экономист ғалымдардың пікірлерін талдау «мал шаруашылығының тұрақты дамуы» ұғымы өте жан-жақты және барған сайын өзекті және талқыланатындығын көрсетті. Осылайша, мал шаруашылығының тұрақты дамуы ресурстарды қамтамасыз етуді ескере отырып, мал шаруашылығы өнімдерін басқару және өндіру жүйелері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ететін факторлардың жиынтығы болып табылады. Ауыл шаруашылығы көрсеткіштерінің жылдам өсу қарқынына қарамастан, мал шаруашылығы саласы ең проблемалы салалардың бірі болып табылады. Қазіргі уақытта мал шаруашылығын тұрақты дамыту мәселелері ерекше өзекті мәселе болып отыр. Отандық және шетелдік ғалымдардың көпшілігі бұған назар аударады. Қазіргі уақытта мал шаруашылығы қызмет саласы ретінде дамудың ерекше серпінділігімен және кешенді сипатымен ерекшеленеді. Соңғы онжылдықтарда бұл ауыл шаруашылығындағы өзгерістердің қарқынын анықтайтын мал шаруашылығы саласы.

Статистикалық көрсеткіштердің уақыт бойынша өзгергіштігін мал шаруашылығы саласының дамуын бағалау және орнықтылығына қол жеткізу нәтижелері ретінде зерделеу орынды болып табылады. Тұрақты дамудың негізгі дәлелдерінің бірі – сала көрсеткіштерінің монотонды өсуі тұрақты дамуға көшудің иллюстрациясы бола алады деген болжам жасайық. Демек, Қазақстан Республикасының мал шаруашылығы саласының деректеріне талдау жүргізген жөн.

Басқарушылық шешімдер қабылдау рәсімін ұйымдастыру және мал шаруашылығы саласын орнықты дамыту критерийлері негізінде оларды таңдауды негіздеу үшін. Математикалық аппаратты – жұптық салыстыру әдісін қолдана отырып, одан әрі талдау үшін параметрлерді таңдауды ұсынамыз. Матрицаның меншікті басымдылық векторын есептеу 6-кестеде келтірілген.

Кесте 6. Мал шаруашылығы саласының дамуына әсер ететін негізгі себептерді салыстыру

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	a_i	x_i
1	1	2	2	2	3	3	2	3	3	3	3	2,34	0,16
2	1/2	1	7	8	6	6	8	5	4	3	3	3,63	0,24
3	1/2	1/7	1	2	7	8	3	7	3	4	4	2,27	0,15
4	1/2	1/8	1/2	1	2	3	8	5	2	2	3	1,51	0,10

5	1/3	1/6	1/7	1/2	1	8	5	7	3	2	3	1,31	0,09	
6	1/3	1/6	1/8	1/3	1/8	1	4	8	4	3	2	0,98	0,07	
7	1/2	1/8	1/3	1/8	1/5	1/4	1	4	3	4	4	0,71	0,05	
8	1/3	1/5	1/7	1/5	1/7	1/8	1/4	1	3	3	2	0,36	0,02	
9	1/3	1/4	1/3	1/2	1/3	1/4	1/3	1/3	1	8	6	0,92	0,06	
10	1/3	1/3	1/4	1/2	1/2	1/3	1/4	1/3	1/8	1	8	0,46	0,03	
11	1/3	1/3	1/4	1/3	1/3	1/2	1/4	1/2	1/6	1/8	1	0,36	0,02	
												∑	14,85	1,000
λ	0,72	1,37	1,81	1,55	1,86	2,13	1,60	0,82	1,58	0,99	0,78	15,21		

Алынған нәтижелер негізінде бағалау параметрлерімен корреляцияны ескере отырып, мал шаруашылығы саласын орнықты дамыту қағидаттарын жүйелеуді жүргіземіз. Мал шаруашылығы саласының орнықты даму қағидаттарын ұсынамыз, оларды бағыттар бойынша және сарапшылар бағалаған негізгі параметрлермен (бағалау дәрежесі) ұсынамыз.

1. Экологиялық принцип. – қоршаған ортаға әсері. Минералды тыңайтқыштар енгізілді, млн.т. = 0,16 – ветеринарлық әл-ауқат. Мал басы барлығы, мың бас = 0,24

2. Экономикалық принцип

- азық-түлік қауіпсіздігі және тамақтану. Сүт өндіру индексі = 0,15. Союға арналған мал мен құс өндірісінің индексі = 0,10. Сүт және сүт өнімдерін пайдалану ресурстары, мың т = 0,09

- экономикалық рөл. Сүт өндірісі, млн. т. = 0,07. Союға арналған мал мен құс, мың т = 0,05. Бір сиырға сүт беру, кг = 0,02

3. Әлеуметтік принцип

-әлеуметтік аспектілер. Ауыл шаруашылығында жұмыспен қамтылғандардың орташа жылдық саны, мың адам = 0,06. Ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің орташа айлық номиналды есептелген жалақысы, теңге. = 0,03

- гендер. Экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған ерлер мен әйелдердің саны, адам = 0,02

Алынған нәтижелерге сүйене отырып, мал шаруашылығы саласының дамуына ең үлкен әсер ететінін атап өтуге болады: тек мал басы (0,24), сүт өндіру индексі (0,15). Мал шаруашылығы саласының дамуына экономикалық қызмет түрлері бойынша жұмыспен қамтылған ерлер мен әйелдердің саны ең аз әсер етеді (0,02).

Әрі қарай, цифрланған мәліметтер негізінде жүргізілетін факторлық жүктемелер, қауымдастықтар және түсіндірілген дисперсияның үлестері сияқты көрсеткіштер талданады (7-кесте).

№	Негізгі параметрлер	1 осі: «Өндірістік қуат»	2-Ось: «Ресурстық әлеует»
L ₁	Мал басы барлығы, мың бас	0,695	-0,649
L ₂	Сүт өндірісі, мың т.	0,990	-0,014

L ₃	Союға арналған мал мен құс, мың т	0,929	-0,354
L ₄	Бір сиырға сүт беру, кг	0,996	-0,094
L ₅	Сүт өндіру индексі	0,666	-0,322
L ₆	Союға арналған мал мен құс өндірісінің индексі	-0,841	0,223
L ₇	Сүт және сүт өнімдерін пайдалану ресурстары, мың т	-0,070	0,978

Жүргізілген талдаудың нәтижесі қалыптасқан екі осьті көрсетті: «өндірістік қуат», «ресурстық әлеует». Факторлардың моделін зерттей отырып, 1 фактордың L₂ айнымалыларымен салыстырмалы түрде жоғары корреляциясы бар – сүт өндіру, L₃ – мал мен құс сою, L₄ – бір сиырға сүт сауу. Бұл айнымалылар ауылшаруашылық өндірісінде маңызды рөл атқарады, өйткені олар өндіріс әлеуетін көрсетеді, сондықтан берілген факторды (1-ось) «өндірістік қуат» деп атауға болады.

2-фактор үшін L₄ айнымалылары арасында жоғары корреляция мәндері байқалады-бір сиырға сүт сауу, L₇-сүт және сүт өнімдерін пайдалану ресурстары. Бұл айнымалылар ұйымның ресурстары дамуға үлкен әсер ететіндігін көрсетеді, сондықтан қарастырылған факторды «ресурстық әлеует» деп атауға болады.

Қорытынды. Мал шаруашылығы саласы үшін өндірістік әлеует факторы мал шаруашылығы өнімін өндіру көлемін ұлғайту мақсатында мал шаруашылығы саласының техникалық жарақтандырумен қаншалықты қамтамасыз етілгенін көрсетеді. Мал шаруашылығы саласының ресурстық әлеуеті мал шаруашылығының негізгі өнімін өндіру үшін ұйымдардың ресурстарын орынды пайдалану қажеттілігін сипаттайды. Осы факторлардың дамуының негізгі жолдарын қарастырыңыз. Өндірістік қуаттылықты арттыру жөніндегі іс-шаралар мыналардан тұрады:

1. Өнімділікті арттыру мақсатында диетаға ең сапалы жемді енгізу;
2. Өнімді өткізудің жаңа арналарын іздеу;
3. Жануарларды ұстау жағдайларының сапасын жақсарту.

Ресурстық әлеует факторын жетілдіру мақсатында біз мынадай іс шараларды ұсынамыз:

1. Ресурс үнемдейтін технологияларды пайдалану;
2. Қосымша қаржыландыруға арналған мемлекеттік бағдарламаларға қатысу;
3. Мал шаруашылығы өнімдерінің экологиялық қауіпсіз өндірісін қамтамасыз ететін технологияларды енгізу.

Зерттеу нәтижесі мал шаруашылығы саласы осы салаға деген қызығушылықтың артуына қарамастан бірқатар проблемаларға ие екенін көрсетеді. Белгілі бір қиындықтарға қарамастан, Қазақстан Республикасы қолайлы климатқа және мал шаруашылығы саласының орнықты дамуы үшін

барлық жағдайларға ие. Алынған нәтижелер бойынша мал шаруашылығы саласының дамуына: мал басы, сүт өндірісінің индексі барынша әсер етеді. Жүргізілген факторлық талдау екі негізгі факторды – «өндірістік қуат» және «ресурстық әлеуетті» анықтауға мүмкіндік берді. Анықталған факторлардың тиімділігін арттыру үшін біз іс-шараларды ұсындық. Мал шаруашылығы саласын дамыту өндірістің жаңа жүйелерін, оның ішінде ресурс үнемдеу жүйесін енгізуді талап етеді. Мал шаруашылығы саласының өндірістік қуаты туралы айта отырып, жемшөпті ұстау, іріктеу жағдайларын жақсартуға ерекше назар аударған жөн.

Әдебиеттер

21 ғасырдың күн тәртібі. Біріккен Ұлттар Ұйымының Қоршаған орта және Даму Жөніндегі Конференциясында қабылданған (Рио-де-Жанейро, 1992 ж.3-14 маусым). Кіру режимі: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (кіру күні: 21.10.2021).

А.Т. Көкенова, А.Р. Шалбаева*, И.Ю. Хан, К.К. Байгабулова, А.О.Демеубаева Тұрақты даму жағдайында аөк дамуын басқарудың өңірлік стратегияларын зерттеу // BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ISSN 1991-3494 Volume 1. Number 407 (2024), 558–572 <https://doi.org/10.32014/2024.2518-1467.692> (қазақ тілінде)

Kazambayeva A.M., Aiesheva G.A., Yesengaliyeva S.M. Sustainable development of agricultural production based on the use of the resource potential of the region // Journal of Environmental Management and Tourism. – 2019. - №10 (7). – P.1478-1485.

Бобылев С.Н., Зубаревич Н. Ин., Solovyeva S. V., Vlasov Yu. S. Тұрақты даму: өлшеу әдістемесі мен әдістері. М.: Экономика, 2011, 358. (Орыс Тілінде.)

Громов Е.И. Ауыл шаруашылығына бағдарланған салалардың тұрақты дамуын Әлеуметтік-экологиялық-экономикалық бағалау және болжау әдістемесі. Адыге Мемлекеттік Университетінің хабаршысы. Сер.: Экономика, 2014, (3): 125-132. (Орыс Тілінде.)

Гуппи Л., Мехта П., Кадир М. Тұрақты Дамудың 6-максаты: көрсеткіштер жарысындағы екі олқылық. Тұрақтылық Туралы Ғылым, 2019, 14(2):50 1-513. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0649-z>

Корчагина Е.В. Аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйелердің тұрақты дамуы: бағалау әдістері. Қазіргі экономика мәселелері, 2012, (1): 67-71. (Орыс Тілінде.)

Кузнецова Е. Ю., Кузнецов С.В. Өнеркәсіптік кәсіпорынның тұрақты дамуын бағалау Әдісі. Урфу Хабаршысы. Экономика және даму сериясы, 2019, 18(2): 186-209. (Орыс Тілінде. б. <https://doi.org/10.15826/vestnik.2019.18.2.010>)

Лапасова М.Г., Егорычев С. А. Муниципалитеттердің тұрақты дамуын басқарудың ұйымдастырушылық-экономикалық моделі. Орынбор мемлекеттік университетінің хабаршысы, 2014, (1): 63-69. (Орыс Тілінде.)

Мартынов К.П. Аймақтық аграрлық сектордағы дамудың тұрақтылығын бағалау Әдістемесі. Әлеуметтік дамудың теориясы мен практикасы, 2013, (8): 316-318. (Орыс Тілінде.)

Паршуков Д.В. КРАСНОЯРСК Облысының Ауыл Шаруашылығы COVID-19 пандемиялық факторының әсерінен: мемлекет, қауіптер және қауіпсіздік қатерлері. Әлеуметтік-экономикалық және гуманитарлық ғылымдар журналы, Красноярск ГАУ, 2021, (1): 46-64. (Орыс Тілінде. б. <https://doi.org/10.36718/2500-1825-2021-1-46-64>)

Перский, Ю. К., Лепихин В. В. Экологиялық-әлеуметтік-экономикалық жүйе ретінде кәсіпорынның тұрақтылығын бағалаудың Әдіснамалық тәсілдері. Ұлттық қызығушылық: басымдық пен қауіпсіздік, 2014, 10(39): 14-22. (Орыс Тілінде.)

Пирогова О.Е. Сауда компаниялары қызметіндегі тұрақты дамудың экологиялық аспектілері. Техникалық-технологиялық қызмет көрсету мәселелері, 2015, (2): 84-87. (Орыс Тілінде.)

Семенова Н.Н., Иванова И. А., Василькина А. А. Аналитикалық иерархия процесі негізінде коммерциялық банктердің Тұрақты дамуын бағалау. Қаржы: Теория Және Практика, 2021, 25(4): 121-135. (Орыс Тілінде. б. <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2021-25-4-121-135>)

Ускова Т.В. Аймақтың тұрақты дамуын Басқару. Вологда: ISEDT RAS, 2009, 355. (Орыс Тілінде.)

Хомяченкова Н.А. Өнеркәсіптік кәсіпорынның тұрақты дамуын бақылаудың заманауи аспектілері: әдістемесі мен практикасы. Экономикалық мәселелер, 2010, (2). Қол жетімді: <https://www.erce.ru/internet-magazine/> барлық_архив/18/298/ (өтініш берілген күні 2021 жылғы 21 Қазан). (Орыс Тілінде.)

Хорин А.Н., Бровкин А.В. Ұйымның тұрақты дамуы туралы есептің негізгі көрсеткіштері. Теориялық және практикалық экономика, 2018, (1): 1-12. (Орыс Тілінде. б. <https://doi.org/10.25136/2409-8647.2018.1.25288>)

Шалбаева А.Р., Таменова С.С., Үмбетәлиев А.Д. Қазақстанның аграрлық секторында ESG-тұжырымдамасын қолдану: бәсекелестік артықшылықтар. Аграрлық нарық проблемалары. 2024;(2):25-39. <https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.02> (қазақ тілінде)

Шалбаева, Д. А. Куланова, А. А. Альжанова, А. А. Мелдебекова, Е. А. Бакиров АӨК тұрақты дамуын басқару тетігін қалыптастырудағы аумақтық аспектіні зерттеу [Текст] / А. Р. // Статистика, есеп және аудит. - 2024. - № 2 (93).- С.132-142 (қазақ тілінде)

Шедко Ю.Н. Талдау әдістері аймақтық әлеуметтік-экологиялық және экономикалық жүйелердің тұрақты дамуын бағалау. Қазіргі ғылым және білім беру мәселелері, 2015, (1-1). Қол жетімді: <https://science-education.ru/ru/article/> көрінісід=18729 (2021 жылдың 21 Қазанында қол жеткізілген). (Орыс Тілінде.)

References

A.T. Kokenova, A.R. Shalbaeva*, I.Ju. Han, K.K. Bajgabulova, A.O.Demeubaeva Тұрақты даму zhardajynda aek damuyn басқарудың өңірлік стратегияларын зерттеу // BULLETIN OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN ISSN 1991-3494 Volume 1. Number 407 (2024), 558–572 <https://doi.org/10.32014/2024.2518-1467.692> (in Kazakh)

Bobylev S. N., Zubarevich N. In., Solovyeva S. V., Vlasov Yu. S. Sustainable development: methodology and methods of measurement. М.: Экономика, 2011, 358. (In Russ.)

Gromov E. I. Socio-ecological-economic evaluation and projection methodology of sustainable development of agricultural-oriented areas. Bulletin of the Adyghe State University. Ser.: Economics, 2014, (3): 125–132. (In Russ.)

Guppy L., Mehta P., Qadir M. Sustainable development goal 6: two gaps in the race for indicators. Sustainability Science, 2019, 14(2):50 1–513. <https://doi.org/10.1007/s11625-018-0649-z>

Kazambayeva A.M., Aiesheva G.A., Yesengaliyeva S.M. Sustainable development of agricultural production based on the use of the resource potential of the region // Journal of Environmental Management and Tourism. - 2019. - №10 (7). – P.1478-1485.

Khomiachenkova N. A. Modern aspects of monitoring the sustainable development of an industrial enterprise: methodology and practice. Ekonomicheskie issledovaniia, 2010, (2). Available at: <https://www.erce.ru/internet-magazine/> all_archive/18/298/ (accessed 21 Oct 2021). (In Russ.)

Khorin A. N., Brovkin A. V. Key indicators of the report on the sustainable development of the organization. Teoreticheskaiia i prikladnaia ekonomika, 2018, (1): 1–12. (In Russ.) <https://doi.org/10.25136/2409-8647.2018.1.25288>

Korchagina E. V. Sustainable development of regional socio-economic systems: methods of evaluation. Problemy sovremennoi ekonomiki, 2012, (1): 67–71. (In Russ.)

Kuznetsova E. Yu., Kuznetsov S. V. Method for assessing the sustainable development of an industrial enterprise. Vestnik UrFU. Seriiia ekonomika i upravlenie, 2019, 18(2): 186–209. (In Russ.) <https://doi.org/10.15826/vestnik.2019.18.2.010>

Lapaeva M. G., Egorychev S. A. Organizational-economic model of management of sustainable development of municipalities. Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2014, (1): 63–69. (In Russ.)

Martynov K. P. Methodology of assessment of the development sustainability in the regional agrarian sector. Theory and Practice of Social Development, 2013, (8): 316–318. (In Russ.)

Parshukov D. V. Agriculture of the Krasnoyarsk Region under the COVID-19 pandemic factor influence: state, threats and security risks. Sotsialno-ekonomicheskii i gumanitarnyi zhurnal Krasnoyarskogo GAU, 2021, (1): 46–64. (In Russ.) <https://doi.org/10.36718/2500-1825-2021-1-46-64>

Perskii Yu. K., Lepikhin V. V. Methodological approaches to the evaluation of enterprise's sustainability as an eco-socioeconomic system. *Natsional'nye interesy: priority i bezopasnost'*, 2014, 10(39): 14–22. (In Russ.)

Pirogova O. E. Environmental aspects of sustainable development in the activities of trading companies. *Tekhnikotekhnologicheskie problemy servisa*, 2015, (2): 84–87. (In Russ.)

Semenova N. N., Ivanova I. A., Vasil'kina A. A. Sustainable development assessment of commercial banks based on the analytic hierarchy process. *Finance: Theory and Practice*, 2021, 25(4): 121–135. (In Russ.) <https://doi.org/10.26794/2587-5671-2021-25-4-121-135>

Shalbaeva, D. A. Kulanova, A. A. Al'zhanova, A. A. Meldebekova, E. A. Bakirov AӨK тырақты damuyn басқару тетигін қалыптастыруды аумақтық аспектіні зерттеу [Текст] / А. R. // *Statistika, esep zhəne auditt.* - 2024. - № 2 (93).- S.132-142 (in Kazakh)

Shalbayeva A.R., Tamenova S.S., Ymbetəliev A.D. Қазақстанның аграрлық секторында ESG-тызhyrymdamasyn koldanu: бəсеkelestik артықшылықтар. *Аграрлық нарық проблемалары*. 2024;(2):25-39. <https://doi.org/10.46666/2024-2.2708-9991.02> (in Kazakh)

Shedko Yu. N. Analysis methods assessment of sustainable development of regional socio-ecological and economic systems. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia*, 2015, (1-1). Available at: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=18729> (accessed 21 Oct 2021). (In Russ.)

The agenda for the 21st century. Adopted by the United Nations Conference on Environment and Development (Rio de Janeiro, June 3-14, 1992). Access mode: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/agenda21.shtml (date of access: 10/21/2021).

Uskova T. V. Management of sustainable development of the region. *Vologda: ISEDT RAS*, 2009, 355. (In Russ.)

CONTENTS
PEDAGOGY

A.B. Abdigapbarova, A.Zh. Seitmuratov, S.K. Menlikozhaeva CRITERIA FOR EVALUATING STUDENTS' ACHIEVEMENTS IN MATHEMATICS IN INCLUSIVE EDUCATION.....	5
A.K. Abdikayeva DEVELOPMENT OF THE DIDACTIC STRUCTURE OF THE METHODOLOGY OF APPLICATION OF COMPUTER TECHNOLOGIES IN VOCATIONAL EDUCATION.....	16
E. Abdrashova, Zh. Kemelbekova, A. Veryaev USING THE POTENTIAL OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN THE FORMATION OF METHODOLOGICAL COMPETENCE OF COMPUTER SCIENCE TEACHERS.....	26
A.E. Abylkassymova, M.S. Karatayeva, K.M. Berkimbayev METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF TRAINING FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS FOR STEAM EDUCATION.....	44
G.M. Autova THE DEVELOPMENT OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS IN PHYSICS LESSONS IN SECONDARY SCHOOLS.....	63
R.M. Bakesova, A.K. Khasangalieva, A.S. Mendigalieva PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE PROJECT "INFORMATION AND CONSULTING SERVICE FOR PEOPLE WITH DISABILITIES IN KAZAKHSTAN".....	78
D.E. Egezhanova, E.S. Maishekina ON THE ISSUE OF MODERN METHODS OF TEACHING LEGAL DISCIPLINES AT THE UNIVERSITY WITH THE USE OF DIGITAL TECHNOLOGIES.....	88
Z.A. Yergalauova, A.O. Abuova THE ORGANIZATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED TEACHING OF MATHEMATICS TO STUDENTS AT TECHNICAL UNIVERSITIES.....	102
Z.N. Zhumatayeva, Zh.M. Mametkarim, A.M. Dosanova THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS.....	119

Zh. Kopeyev, D. Kabenov, K. Kusmanov USING CLOUD TECHNOLOGIES TO OPTIMIZE THE EDUCATIONAL PROCESS AT SCHOOL.....	131
A.B. Medeshova, G.K. Amanturlina, G.A. Dosheva DIGITAL EDUCATION PLATFORM FOR PART-TIME LEARNING.....	144
A.E. Mendygaliyeva, M.M. Mukasheva, G.I. Utepkaliyev USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES AND OPEN ONLINE RESOURCES IN TEACHING ORGANIC CHEMISTRY TO STUDENTS.....	161
V.I. Nakhipova, L.A. Suleymenova, E.T. Adylbekova DEFINING LEARNING MODELS USING MACHINE LEARNING TECHNIQUES.....	171
L.E. Sapartayeva, Sh.M. Maigeldiyev PECULIARITIES OF TEACHING FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS THE WORKS OF SYRDARYA POETS.....	187
V.V. Semenikhin, S.F. Semenikhina, I.S. Utebaev KEY COMPETENCES OF A TEACHER IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION.....	199
B. Sengerbekova, Zh. Osman, G. Seitkassymova DILEMMAS OF INCLUSIVE EDUCATION: LESSONS FROM LITERATURE.....	219
A. Tlepbergenova, M. Yesenamanova, Zh. Yesenamanova DEVELOPMENT YDROPONICS FOR THE FORMATION OF PRACTICAL SKILLS OF THE STEM EDUCATION SUBJECTS.....	232
K.Z. Utkelbayev, B.A. Turgunbayeva PATRIOTIC EDUCATION OF YOUTH BY TEACHING MILITARY LYRICS.....	245
A. Shamshadinkyzy, K. Medeubaeva, A.R. Abdykadyrova, Z.K. Ualieva USING NEW TECHNOLOGICAL MODULES IN THE STUDY OF POETIC WORKS.....	257
ECONOMICS	
A.A. Abdikadirova, L.M. Sembiyeva, Zh.T. Temirkhanov PEER REVIEW IN RESEARCH GRANTS: A COMPARATIVE STUDY OF NATIONAL AND INTERNATIONAL EXPERT EVALUATIONS.....	272

A.T. Abdildin

INFLUENCE OF FOREIGN ECONOMIC RELATIONS ON THE EXPORT
POTENTIAL OF THE AGRO-FOOD SECTOR OF KAZAKHSTAN.....287

S.T. Abildaev, A.N. Narenova, G.K. Iskakova

IMPLEMENTATION OF EXPORT STRATEGIES OF AGRICULTURAL
BORDER REGIONS OF KAZAKHSTAN.....302

M.K. Amangeldinova, B.S. Saparova, L.M. Shayakhmetova

ASSESSMENT OF THE ECONOMIC EFFICIENCY OF THE INNOVATIVE
POTENTIAL OF INVESTMENT ACTIVITIES OF COMPANIES
IN KAZAKHSTAN.....319

U.D. Berikbolova, M.A. Umirzakova, A.G. Mukhamedzhanova, L.K. Spanova

SELECTIVE REGIONAL POLICY AS A TOOL FOR REDUCING
INEQUALITY IN REGIONAL DEVELOPMENT.....338

N.B. Zharkinbayeva, B. Wolfs

DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE MANAGEMENT IN ENTERPRISES
TO ACHIEVE SUSTAINABLE COMPETITIVE ADVANTAGES.....351

A.A. Imanbayev, D.B. Balabekova, A. Kuralbayev

INFLATION GROWTH IN KAZAKHSTAN AND ACTUAL WAYS
TO REDUCE IT.....370

R.N. Kuatbekova, A.B. Mukhamedkhanova, A.A. Mutaliyeva

RESEARCH OF THE LIVESTOCK INDUSTRY WITHIN THE FRAMEWORK
OF THE SUSTAINABLE ECONOMY OF KAZAKHSTAN.....385

A.O. Syzdykova

USING THE SOCIAL NETWORK IN TERMS OF CORPORATE
BRANDING.....406

A. Utzhanova, A. Zhagyparova

ANALYSIS OF THE DEVELOPMENT OF THE OVER-THE-COUNTER (OTC)
DERIVATIVES MARKET IN DEVELOPED AND DEVELOPING
COUNTRIES.....421

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

А.Б. Әбдігапбарова, А.Ж. Сейтмұратов, С.Қ. Меңліхожаева ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКА ПӘНІНЕН ОҚУ ЖЕТІСТІКТЕРІН БАҒАЛАУДЫҢ КРИТЕРИЙЛЕРІ.....	5
А.К. Абдикаева КӘСІПТІК БІЛІМ БЕРУДЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ӘДІСТЕМЕСІНІҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰРЫЛЫМЫН ӘЗІРЛЕУ.....	16
Э.Т. Абдрашова, Ж.С. Кемельбекова, А.А. Веряев ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ ӘЛЕУЕТІН ПАЙДАЛАНУ.....	26
А.Е. Әбілқасымова, М.С. Қаратаева, К.М. Беркімбаев БОЛАШАҚ ИНФОРМАТИКА МҰҒАЛІМДЕРІН STEM БІЛІМ БЕРУГЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ӘДІСНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	44
Г.М. Аутова ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕГІ ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ.....	63
Р.М. Бакесова, А.К. Хасанғалиева, А.С. Мендигалиева "ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МҮГЕДЕКТЕРГЕ АРНАЛҒАН АҚПАРАТТЫҚ– КОНСУЛЬТАЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ" ЖОБАСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	78
Д.Р. Егежанова, Э.С. Майшекина ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ЗАҢ ПӘНДЕРІН ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕМЕСІ МӘСЕЛЕСІ.....	88
З.А. Ергалауова, А.О. Абуова ТЕХНИКАЛЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ СТУДЕНТТЕРІНЕ КӘСІБИ БАҒЫТТАЛҒАН МАТЕМАТИКАЛЫҚ ОҚЫТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	102
З.Ж. Жұматаева, Ж.М. Мәметкәрім, А.М. Досанова ШЕТ ТІЛІ САБАҒЫНДА КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗІРЕТТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ РӨЛІ.....	119

Ж. Копеев, Д. Кабенов, К. Кусманов МЕКТЕПТІҢ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІН ОҢТАЙЛАНДЫРУДА БҰЛТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ.....	131
А.Б. Медешова, Г.К. Амантурлина, Г.А. Дошева PART-TIME ОҚЫТУҒА АРНАЛҒАН ЦИФРЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ПЛАТФОРМАСЫ.....	144
А.Е. Мендығалиева, М.М. Мукашева, Г.И. Утепкалиева БІЛІМ АЛУШЫЛАРҒА ОРГАНИКАЛЫҚ ХИМИЯНЫ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА ИНТЕРАКТИВТІ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ЖӘНЕ АШЫҚ ОНЛАЙН РЕСУРСТАРДЫ ПАЙДАЛАНУ.....	161
В.И. Нахипова, Л.А. Сулейменова, Э.Т. Адылбекова МАШИНАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ҮЛГЕРІМІН АНЫҚТАУ.....	171
Л.Е. Сапартаева, Ш.М. Майгельдиева СЫР БОЙЫ АҚЫН-ЖЫРАУЛАРЫНЫҢ ШЫҒАРМАЛАРЫН БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МҰҒАЛІМДЕРІНЕ ОҚЫТУДАҒЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	187
В.В. Семенихин, С.Ф. Семенихина, И.С. Өтебаев БІЛІМ БЕРУДІҢ ЦИФРЛЫҚ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫНДАҒЫ МҰҒАЛІМНІҢ НЕГІЗГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІ.....	199
Б. Сенгербекова, Ж. Осман, Г. Сейткасымова ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ДИЛЕММАЛАР: ӘДЕБИЕТТЕН АЛЫНҒАН САБАҚТАР.....	219
А.Е. Тлепбергенова, М.С. Есенаманова, Ж.С. Есенаманова STEM-БІЛІМ БЕРУ КАБИНЕТІНІҢ ПРАКТИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮШІН ГИДРОПОНИКАНЫ ӨЗІРЛЕУ.....	232
Қ.З. Уткелбаев, Б.А. Тургунбаева ӘСКЕРИ ЛИРИКАНЫ ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ЖАСТАРДЫ ПАТРИОТТЫҚҚА ТӘРБИЕЛЕУ.....	245
А. Шамшадинқызы, К. Медеубаева, А.Р. Абдыкадырова, З.К. Уалиева СТУДЕНТТЕРГЕ ПОЭЗИЯЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛЫҚ МОДУЛІ.....	257

ЭКОНОМИКА

- А.А. Абдикадилова, Л.М. Сембиева, Ж.Т. Темірханов**
ЗЕРТТЕУ ГРАНТТАРЫН САРАПТАМАЛАУ: ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САРАПШЫЛАРДЫҢ БАҒАЛАУЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ
ЗЕРТТЕУ.....272
- А.Т. Әбділдин**
ҚАЗАҚСТАННЫҢ АГРАРЛЫҚ АЗЫҚ-ТҮЛІК СЕКТОРЫНЫҢ
ЭКСПОРТТЫҚ ӘЛЕУЕТІНЕ СЫРТҚЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ҚАТЫНАСТАРДЫҢ ӘСЕРІ.....287
- С.Т. Абилдаев, А.Н. Наренова, Г.К. Искакова**
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ШЕКАРА МАҢЫНДАҒЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ
ӨҢІРЛЕРІНІҢ ЭКСПОРТТЫҚ СТРАТЕГИЯЛАРЫН ІСКЕ АСЫРУ.....302
- М.К. Амангельдинова, Б.С. Сапарова, Л. М. Шаяхметова**
ҚАЗАҚСТАН КОМПАНИЯЛАРЫ ИНВЕСТИЦИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТІНІҢ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘЛЕУЕТІНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІГІН
БАҒАЛАУ.....319
- У.Д. Берикболова, М.А. Умирзакова, А.Г. Мухамеджанова, Л.К. Спанова**
СЕЛЕКТИВТІ ӨҢІРЛІК САЯСАТ ӨҢІРЛЕРДІҢ ДАМУ ТЕҢСІЗДІГІН
ҚЫСҚАРТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....338
- Н.Б. Жарқынбаева, Б. Вольф**
ТҰРАҚТЫ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТІЛІКТІ АРТТЫРУ МАҚСАТЫНДА
КӘСІПОРЫНДАРДА БІЛІМДЕРДІ БАСҚАРУ ҚОРЫН ДАМЫТУ.....351
- А.А. Иманбаев, Д.Б. Балабекова, А. Куралбаев**
ҚАЗАҚСТАҢДА ИНФЛЯЦИЯНЫҢ АРТУЫ ЖӘНЕ ОНЫ ТӨМЕНДЕТУДІҢ
ӨЗЕКТІ ЖОЛДАРЫ.....370
- Р.Н. Қуатбекова, А.Б. Мухамедханова, А.А. Муталиева**
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТҰРАҚТЫ ЭКОНОМИКАСЫ ШЕҢБЕРІНДЕ МАЛ
ШАРУАШЫЛЫҒЫ САЛАСЫН ЗЕРТТЕУ.....385
- А.О. Сыздықова**
КОРПОРАТИВТІК БРЕНДИНГ ТҰРҒЫСЫНАН ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІНІ
ПАЙДАЛАНУ.....406
- А.Г. Утжанова, А.О. Жагыпарова**
ДАМУШЫ ЖӘНЕ ДАМЫҒАН МЕМЛЕКЕТТЕРДЕ БИРЖАДАН ТЫС
(ОТС) ДЕРИВАТИВТЕР НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУЫН ТАЛДАУ.....421

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

А.Б. Абдигапбарова, А.Ж. Сейтмуратов, С.К. Менлихожаева КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ УСПЕХОВ УЧАЩИХСЯ ПО МАТЕМАТИКЕ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	5
А.К. Абдикаева РАЗРАБОТКА ДИДАКТИЧЕСКОЙ СТРУКТУРЫ МЕТОДИКИ ПРИМЕНЕНИЯ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ.....	16
Э.Т. Абдрашова, Ж.С. Кемельбекова, А.А. Веряев ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОТЕНЦИАЛА ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ.....	26
А.Е. Абылкасымова, М.С. Каратаева, К.М. Беркимбаев МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНФОРМАТИКИ К STEM ОБРАЗОВАНИЮ.....	44
Г.М. Аутова РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ФИЗИКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	63
Р.М. Бакесова, А.К. Хасангалиева, А.С. Мендигалиева ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОЕКТА «ИНФОРМАЦИОННО- КОНСУЛЬТАЦИОННАЯ СЛУЖБА ДЛЯ ЛЮДЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В КАЗАХСТАНЕ»	78
Д.Р. Егезанова, Э.С. Майшекина К ВОПРОСУ О СОВРЕМЕННОЙ МЕТОДИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ ЮРИДИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВУЗЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.....	88
З. А. Ергалауова, А.О. Абуова ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-НАПРАВЛЕННОГО ОБУЧЕНИЯ МАТЕМАТИКЕ СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ ВУЗОВ.....	102
З.Н. Жумагаева, Ж.М. Маметкарим, А.М. Досанова РОЛЬ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....	119

- Ж.Б. Копеев, Д.И. Кабенов, К.Р. Кусманов**
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОБЛАЧНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ ОПТИМИЗАЦИИ
УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В ШКОЛЕ.....131
- А.Б. Медешова, Г.К. Амантурлина, Г.А. Дошева**
ЦИФРОВАЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ ПЛАТФОРМА ДЛЯ PART-TIME
ОБУЧЕНИЯ.....144
- А.Е. Мендыгалиева, М.М. Мукашева, Г.И. Утепкалиева**
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ И ОТКРЫТЫХ
ОНЛАЙН РЕСУРСОВ ПРИ ОБУЧЕНИИ ОРГАНИЧЕСКОЙ ХИМИИ.....161
- В.И. Нахипова, Л.А. Сулейменова, Э.Т. Адылбекова**
ОПРЕДЕЛЕНИЕ МОДЕЛЕЙ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ
МЕТОДОВ МАШИННОГО ОБУЧЕНИЯ.....171
- Л.Е. Сапартаева, Ш.М. Майгельдиева**
ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ
КЛАССОВ ТВОРЧЕСТВУ ПРИСЫРДАРЬИНСКИХ ПОЭТОВ.....187
- В.В. Семенихин, С.Ф. Семенихина И.С. Утебаев**
КЛЮЧЕВЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ ПЕДАГОГА В ЦИФРОВОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ.....199
- Б. Сенгербекова, Ж. Осман, Г. Сейткасымова**
ДИЛЕММЫ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ: УРОКИ ИЗ
ЛИТЕРАТУРЫ.....219
- А.Е. Тлепбергенова, М.С. Есенаманова, Ж.С. Есенаманова**
РАЗРАБОТКА ГИДРОПОНИКИ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАКТИЧЕСКИХ
НАВЫКОВ КАБИНЕТА СТЕМ-ОБРАЗОВАНИЯ.....232
- К.З. Уткелбаев, Б.А. Тургунбаева**
ВОСПИТАНИЕ ПАТРИОТИЗМА У МОЛОДЁЖИ ЧЕРЕЗ ИЗУЧЕНИЕ
ВОЕННОЙ ЛИРИКИ.....245
- А. Шамшадикызы, К. Медеубаева, А.Р. Абдыкадырова, З.К. Уалиева**
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ МОДУЛЕЙ ПРИ
ИЗУЧЕНИИ ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ.....257

ЭКОНОМИКА

- А.А. Абдикадилова, Л.М. Сембиева, Ж.Т. Темирханов**
РЕЦЕНЗИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ ГРАНТОВ:

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ОЦЕНОК НАЦИОНАЛЬНЫХ И
МЕЖДУНАРОДНЫХ ЭКСПЕРТОВ.....272

А.Т. Абдильдин

ВЛИЯНИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ
НА ЭКСПОРТНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННОГО
СЕКТОРА КАЗАХСТАНА.....287

С.Т. Абилдаев, А.Н. Наренова, Г.К. Искакова

РЕАЛИЗАЦИЯ ЭКСПОРТНЫХ СТРАТЕГИЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ
ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ КАЗАХСТАНА.....302

М.К. Амангельдинова, Б.С. Сапарова, Л.М. Шаяхметова

ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИННОВАЦИОННОГО
ПОТЕНЦИАЛА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОМПАНИЙ
КАЗАХСТАНА.....319

У.Д. Берикболова, М.А. Умирзакова, А.Г. Мухамеджанова, Л.К. Спанова

СЕЛЕКТИВНАЯ РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА КАК ИНСТРУМЕНТ
СНИЖЕНИЯ НЕРАВЕНСТВА РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ.....338

Н.Б. Жаркинбаева, Б. Вольф

РАЗВИТИЕ УПРАВЛЕНИЯ ЗНАНИЯМИ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ДЛЯ
ДОСТИЖЕНИЯ УСТОЙЧИВЫХ КОНКУРЕНТНЫХ ПРЕИМУЩЕСТВ...351

А.А. Иманбаев, Д.Б. Балабекова, А. Куралбаев

РОСТ ИНФЛЯЦИИ В КАЗАХСТАНЕ И АКТУАЛЬНЫЕ ПУТИ
ЕГО СНИЖЕНИЯ.....370

Р.Н. Куатбекова, А.Б. Мухамедханова, А.А. Муталиева

ИССЛЕДОВАНИЕ ОТРАСЛИ ЖИВОТНОВОДСТВА В РАМКАХ
УСТОЙЧИВОЙ ЭКОНОМИКИ КАЗАХСТАНА.....385

А.О. Сыздыкова

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ
КОРПОРАТИВНОГО БРЕНДИНГА.....406

А.Г. Утжанова, А.О. Жагыпарова

АНАЛИЗ РАЗВИТИЯ РЫНКА ВНЕБИРЖЕВЫХ (ОТС) ДЕРИВАТИВОВ
В РАЗВИТЫХ И РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАНАХ.....421

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan implies that the work described has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the originality detection service Cross Check <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan.

The Editorial Board of the National Academy of sciences of the Republic of Kazakhstan will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Директор отдела издания научных журналов НАН РК *А. Ботанқызы*

Редакторы: *Д.С. Аленов, Ж.Ш. Әден*

Верстка на компьютере *Г.Д. Жадыранова*

Подписано в печать 29.12.2024.

Формат 60x881/8. Бумага офсетная. Печать - ризограф.

28,0 п.л. Тираж 300. Заказ 6.